

EMOCIONALNA (RE)KONSTRUKCIJA KAZENSKEGA PRAVA – NOVA PRAVNOPSIHOLOŠKA DISCIPLINA?©

1. Uvod v pravno psihologijo

1. 1. Izhodiščne misli

Vsakemu posamezniku, ki se srečuje s pravom kjer koli na široki daljici med »igralsko« oz. »opazovalsko« vključenostjo v pravni sistem, mora biti že na prvi (tudi laični) pogled jasno, da sta psihologija in pravo področji človekove in družbene stvarnosti, ki se prepletata na marsikateri točki. Njuna »srečanja« so z vidika širše javnosti očitna predvsem v ozirih, ko se (za)zdi, da so (bila) raznovrstna psihološka dognanja temeljnega pomena za bolj ali manj uspešno (raz)reševanje konkretnih praktičnih primerov. Ali je bil domnevni storilec v trenutku izvršitve kaznivega dejanja prišteven ali ne? Ali je bil psihični pritisk policista na osumljenca tolikšen, da ne moremo govoriti o njegovi zavestni (prosti) volji po izpovedovanju?¹ Ali so psihološke značilnosti priče takšne, da lahko njeno izpovedbo ocenimo kot verodostojno? Kakšni so učinki t. i. »psihološke okužbe«?²

Ti primeroma podani izseki (kazenskopравnih)³ vprašanj, ki zaposlujejo sodno prakso, že na samem začetku kažejo na značilnost, za ugotovitev katere ni potrebno nikakršno poglobljanje v strokovno-znanstveno literaturo. Psihološke ugotovitve so praviloma bistvene prav v kazenskem postopku, razloge za to pa gre iskati predvsem v dejstvu, da je že med samim postopkom, zlasti pa na podlagi obsodilne sodbe, mogoče posegati v (osumljenčeve, obdolženčeve, obtoženčeve, obsojenčeve) pravice, ki so v hierarhiji človekovih pravic postavljene najviš(j)e.⁴ Psihologija pomaga osvetljevati izrazito kompleksne in dinamične momente, ki zaznamujejo kazenski postopek, ob vodilnem prepričanju, da morajo biti njena

---

* Mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

© Objavljeno v Zborniku znanstvenih razprav, l. 68 (2008), str. 151-173.

¹ Glej npr. Šugman, Meje omejevanja, v: ZZR 60 (2000), zlasti str. 252-255.

² O vidikih »psihološke okužbe« skozi analizo znane odločbe Ustavnega sodišča RS U-I-92/06-27 glej Šugman, Kazenskoprocena doktrina, v: ZZR 63 (2003), str. 492-498.

³ V vsakem primeru se zavedam, da je vprašanje verodostojnosti izpovedbe prič pomembno tudi v drugih postopkih kaznovalnega prava, civilnih, upravnih idr. postopkih, a vendar ne toliko občutljivo kot v kazenskem postopku.

⁴ Npr. pravico do življenja (seveda le v državah, kjer še vztrajajo pri smrti kazni), svobodo gibanja, zasebnosti ipd. Prim. Šugman, Domneva nedolžnosti, v: ZZR 62 (2002), str. 279-301. Poleg t. i. pomembnosti spornega predmeta je ključna tudi neenakost med tožečo stranko (državo) in toženo stranko (navadno zasebnikom).

dognanja v prvi vrsti uporabljena skozi oči t. i. garantne funkcije kazenskega prava.⁵ Državni represivni aparat razpolaga s širokimi možnostmi poseganja v pravice in temeljne svoboščine ljudi, resen psihološki diskurz pa v tem pogledu enakovredno stopa ob bok vsem tistim pojavnostim, ki dajejo (kazenskemu) pravu varovalno vsebino.⁶ »Upošteva moč, ki jo ima pravo nad posamezniki in družbami, je združevanje psihologije in prava pomembna ter uporabna pot za zagotavljanje veljavnosti zakonov, vse ob omogočanju tovrstnega vpliva na pravni red, ki naj ga imajo argumenti psiholoških raziskav ... Če želi psihologija vplivati na družbo, je nujno, da ima vpliv na pravo. Skozi prizmo potrebe po razumevanju človekovega obnašanja in miselnih procesov je široko polje interesnega prekrivanja med psihologijo in pravom očitno.«⁷

Navkljub očitni ugotovitvi o pomembnosti psihologije za kazenski postopek se v pričujočem prispevku ne bom omejil na ta, pa čeprav teoretično bogato obdelan izsek.⁸ Uvodna razprava bo namenjena obravnavi ključnega vprašanja o kvalitativnih in kvantitativnih vidikih medsebojnega razmerja med psihologijo in pravom oz. spraševanja, kaj sploh je »pravna« psihologija. Postavitev pridevnika pravna med navednice že na tem mestu opozarja na teoretična nesoglasja glede poimenovanja panoge oz. na vprašljivost same potrebe po tovrstnem poimenovanju.⁹ Razhajanja je moč zaznati tudi pri opredelitvi predmeta »pravne« psihologije, njeni metodologiji, celo pri vrednotenju zgodovinskega razvoja panoge. V tem sestavku se bom imel možnost posvetiti zgolj prvemu vprašanju, nato pa bom prešel na obravnavo njegove vodilne teme – fenomena emocionalne (re)konstrukcije kazenskega prava.

---

⁵ Prvi odstavek 1. člena Zakona o kazenskem postopku (ZKP), Ur. l. RS, št. 63/94, 72/98, 6/99, 66/00, 111/01, 56/03, 43/04, 101/05, 14/07: »Ta zakon določa pravila, ki naj zagotovijo, da se nihče, ki je nedolžen, ne obsodi, storilcu kaznivega dejanja pa izreče kazenska sankcija ob pogojih, ki jih določa kazenski zakon in na podlagi zakonitega postopka.«

⁶ Neizogibno dejstvo je, da »vmešavanje« psihologije v kazenski postopek ne bo imelo vedno pozitivnega oz. razbremenjujočega izhoda za obdolženca. Če ostanemo pri prejšnjih primerih, bo, denimo, obremenjujoča priča ocenjena kot psihološko verodostojna, medtem ko razbremenjujoča ne. Morda bo ugotovljeno, da policijsko obravnavanje osumljenca ni bilo sporno. Ugovori zoper »psihološko okuženost« sodnika ne bodo obrodili sadov. Izvedenec psihiatrične stroke bo zaključil, da je bil obdolženec v času storitve kaznivega dejanja (ne)prišteven – tu namenoma dodajam oklepaj, saj v marsikaterem primeru, upoštevajoč njegove širše razsežnosti in posledice, ni povsem jasno, kaj je za posameznika ugodneje. Tovrstnim ugotovitvam seveda ne moremo ugovarjati z nobenega naslova, kljub temu pa se v skladu z duhom tega prispevka zdi že omenjeni varovalni vidik kazenskega prava (in psihologije v interakciji z njim) toliko bolj pomemben.

⁷ Ogloff, Two Steps, v: Law and Human Behaviour 24 (2000) 4, str. 457, 459. Vsi prevodi v sestavku S. K. Podobna mnenja je bilo moč zaznati že pred več kot sedemdesetimi leti: »Razvoj sinteze prava in psihologije bo dolgotrajen proces; ne glede na to, koliko potrpljenja bo terjal, pa gre vendarle za proces, ki bo imel za pravo bogate sadove.« Cairns, LAW AND THE SOCIAL SCIENCES (1935), str. 219.

⁸ Opozoriti velja na obstoj nekaterih »domačih« razprav s tega področja. Glej npr. Šugman, Otrok žrtev, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo 51 (2000) 3, str. 207-215; Mozetič, Napake sodišč, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo 57 (2006) 4, str. 317-330 itn.

⁹ Onkraj temeljnega soglasja, da gre za panogo, ki se ukvarja z interakcijo med psihologijo in pravnimi procesi, »postane vse megleno«. Brigham, What Is, v: Law and Human Behaviour 23 (1999) 3, str. 273-274.

1. 2. Sodna psihologija kot del pravne psihologije?

Če sledimo Aćimovićevim¹⁰ definicijam, je *sodna psihologija* v širšem pomenu »znanost, ki se ukvarja s preučevanjem vseh psihičnih dogajanj, katerih spozna(va)nje je koristno za uspešno opravljanje funkcij pravosodnega sistema, na splošni ravni pa za uspešno uveljavljanje prava«. *Kriminalna* ali *kriminološka psihologija* je po Aćimoviću »znanstvena disciplina, ki preučuje psihološke vzroke in manifestacije kriminalitete«, ¹¹ *sodna psihologija* v ožjem pomenu pa »znanstvena disciplina, ki preučuje psihologijo posameznih procesnih udeležencev in psihološki razvoj sodnega postopka kot celote«. Očitni sta zlasti dve značilnosti. (1) Po avtorjevem mnenju¹² je sodna psihologija v širšem pomenu znanost, medtem ko kriminalna psihologija in sodna psihologija v ožjem pomenu naj ne bi imeli dovolj široko zastavljenih predmetov raziskovanja, zato sta lahko le t. i. znanstveni disciplini. (2) Druga značilnost je avtorjevo vztrajanje pri uporabljanju termina »sodna psihologija« (četudi z dodatkom »v širšem pomenu«), ki pa se nanaša na tako široko pojavnost, da ta po mojem stališču daleč presega tovrstno poimenovanje. Aćimović pojem »pravna psihologija« (ki se zdi, kot bomo videli v nadaljevanju, edini primeren) omeni zgolj mimogrede.

Nesoglasja različnih avtorjev glede predmeta preučevanja »sodne« (primerneje »pravne«) psihologije je moč razdeliti v pet temeljnih skupin.¹³ *Prvo* razumevanje predmeta sodne psihologije se nanaša na raziskovanje psiholoških dogajanj in njihovih posledičnih vedenjskih vzorcev pri udeležencih vseh sodnih postopkov (tako kaznovalnih, civilnih kot upravnih). Kadar govorimo o *sodni* psihologiji, je tovrstno pojmovanje tudi po mojem mnenju najbolj ustrezno. Že uvodoma sem izpostavil in pojasnil dejstvo, zakaj so spoznanja sodne psihologije najbolj pomembna za kazenski postopek, ki najgloblje posega v pravice in svoboščine ljudi, a vendar je na ravni kategorizacije izpostavljanje psihologije kazenskega postopka neupravičeno oz. zanj ni videti posebnega razloga.¹⁴ Najpomembnejša problemska

---

¹⁰ Aćimović, PSIHOLOGIJA ZLOČINA I SUĐENJA (1987), str. 9.

¹¹ Tako kriminalna etiologija, ki se ukvarja s preučevanjem vzrokov kriminalitete, kot kriminalna fenomenologija, katere cilj je pojasnjevanje pojavnih oblik kriminalitete, se posvečata mnogim psihološkim vprašanjem.

¹² Prav tam, str. 8.

¹³ Prav tam, str. 9-12.

¹⁴ Med jugoslovanskimi teoretiki kazenskega procesnega prava se je tega dejstva (za)gotovo zaveda/el Vasiljević, čeprav svoje razumevanje širi zgolj na civilni postopek, ne pa, denimo, tudi na upravnega ali druge postopke kaznovalnega prava: »Sodna psihologija preučuje psihologijo procesnih subjektov – sodišča, strank in zastopnikov strank ter psihologijo oseb, ki se zaslišujejo z namenom dokazovanja (priče in izvedenci) ... *Sodna psihologija je pomožna veda tudi za civilni postopek. Iz sodne psihologije se včasih, brez posebnega razloga, izloča psihologija kazenskega postopka.*« Vasiljević, SISTEM KRIVIČNOG PROCESNOG PRAVA SFRJ (1971), str. 60, poud. S. K. Podobno Gudjonsson in Haward opredeljujeta sodno psihologijo kot zelo specializirano panogo uporabne psihologije, ki je usmerjena v zbiranje, preizkušanje in predstavljanje dokazov (spoznanj) v kazenskem

vprašanja, ki zanimajo sodno psihologijo, so namreč enaka prav v vseh sodnih postopkih. To ne pomeni, da v nekaterih (čeprav pomembnih)¹⁵ niansah ne prihaja do razlik, a to je vendarle vprašanje sistemske narave različnih postopkov, ne pa problem konceptualizacije sodne psihologije. Kakor koli že, reduciranje sodne psihologije zgolj na psihologijo kazenskega postopka predstavlja *drugi* možen, a nezadovoljiv pogled na njeno problemsko polje.

Tretje razumevanje predmeta sodne psihologije je tisto, ki sem ga zgoraj omenjal kot sodno psihologijo »v širšem pomenu«. Raziskovanje naj bi potemtakem potekalo na področju vseh psiholoških dogajanj, ki jih je treba (pre)poznati in razumeti z namenom uspešnega delovanja pravosodja. Tako naj bi sodna psihologija združevala discipline, kot so (1) kriminalna oz. kriminološka psihologija (psihologija zločina), (2) sodna psihologija v ožjem smislu (nanašajoč se na vse sodne postopke), (3) zaporska oz. zaporniška psihologija (psihološki vidiki obsojencev in njihovih skupin na prestajanju kazni zavora, delavcev v zaporih, njihovih medsebojnih interakcij itn.) ter (4) zakonska psihologija (preučevanje psiholoških in psihopatoloških pojavov, relevantnih za pripravo in sprejemanje pravnih predpisov).¹⁶ Že če zanemarim nekatere specialnejše veje, ki jih Aćimović ne omenja, kot so npr. kriminalistična psihologija, viktimološka psihologija itn., je jasno, da je tako široko področje raziskovanja lahko korektno vsebovano le v vseobsežnem pojmu *pravne psihologije*, ki se nadalje deli na *zakonsko psihologijo*, *kriminalno (kriminološko) psihologijo*,

---

in civilnem procesu. Gudjonsson, Haward, FORENSIC PSYCHOLOGY (1998), poud. S. K. Med sodobnimi slovenskimi avtorji je moč zaznati ožje razumevanje pojma sodne psihologije. Dežman in Erbežnik praktično povzemata Vasiljevićevo definicijo, nato pa dodajata: »... Iz tega preučevanja [psiholoških značilnosti temeljnih procesnih subjektov in drugih udeležencev v kazenskem postopku] [sodna psihologija] izvaja spoznanja o psihološki problematiki, ki se poraja po interakcionističnem načelu med temi subjekti. *Tako lahko govorimo o sodni psihologiji tudi kot o psihologiji kazenskega postopka*.« Dežman, Erbežnik, KAZENSKO PROCESNO PRAVO REPUBLIKE SLOVENIJE (2003), str. 158, poud. S. K. Podobno Požar: »Sodna psihologija je veja socialne psihologije, ki preučuje psihično dogajanje in temu ustrezno obnašanje subjektov *kazenskega postopka*. Pravilnost kazenske sodbe je v precejšnji meri odvisna od njihovega doživljanja postopka samega. Največ se ukvarja s psihologijo izpovedbe, tj. naukom o nastanku in preizkusu verodostojnosti izpovedb prič in obdolženčevega zagovora. Njena spoznanja omogočajo sodniku bolj kritično presojo izpovedb in s tem doseganje večje stopnje objektivne resnice o dejanskem stanju kazenske zadeve.« Požar, OSNOVE KAZENSKEGA PROCESNEGA PRAVA (1999), str. 26, poud. S. K.

¹⁵ Aćimović, denimo, podaja psihološko študijo doseganja resnice v kazenskem, civilnem in upravnem postopku ter v tem oziru opozarja na bistvene sistemske razlike med njimi. Tematika je izredno zanimiva, vendar presega okvire pričujočega sestavka. Glej Aćimović, PSIHOLOGIJA ZLOČINA I SUĐENJA (1987), str. 303-310.

¹⁶ Gre za nič koliko pojavnosti, ki prihajajo v poštev. Že bežen prelet splošnega dela (v trenutku priprave tega prispevka še veljavnega) Kazenskega zakonika (KZ), Ur. l. RS, št. 63/94, 23/99, 40/04, opozori na tiste vsebine, pri katerih uzakonja/enju se morajo upoštevati psihološka spoznanja. Govorimo, denimo, o t. i. prekoračenem silobranu (tretji odstavek 11. člena); členih, ki urejajo kazensko odgovornost (15. – 18. člen); dejanski zmoti (20. člen); poglavju o varnostnih ukrepih (62. – 69. člen); pa tudi o vseh tistih določbah, ki izražajo pomen psiholoških značilnosti (domnevnega) storilca kaznivega dejanja, npr. pri nekaterih olajševalnih/obteževalnih okoliščinah za odmero kazni, namenu sankcij opozorilne narave, vzgojnih ukrepov za mladoletne storilce itn. Tudi v posebnem delu KZ so specifični zakonski znaki nekaterih kaznivih dejanj povezani s psihološkimi vprašanji. V skladu s predmetom našega zanimanja se v največji meri posvečamo kazenskemu pravu, psihologija pa seveda ne počiva niti na drugih področjih – že če nismo »vsesplošni« pravni strokovnjaki, se, denimo, lahko spomnimo vprašanj (ne)obstoja poslovnih, privolitvenih, procesnih idr. sposobnosti iz različnih pravnih vej.

viktimološko psihologijo, kriminalistično psihologijo, sodno psihologijo, zaporsko (zaporniško) psihologijo idr. Seveda ne gre za taksativno naštevanje, prav tako je očitno, katere (pod)vsebine so neločljivo povezane s (pred)kazenskim postopkom, izvršilnim kazenskim pravom, kriminologijo itn., katere pa se nanašajo na pravni sistem v celoti. Kriminalna oz. kriminološka in sodna psihologija sta po avtorjevem mnenju tisti panogi, kjer je vez psihologije in prava najmočnejša.¹⁷

Aćimović pravno psihologijo kot *četrti* pogled na objekt zanimanja obravnava kratko in odklonilno, vendar le v smislu (pre)širokega vsebinskega polja, ki presega okvire njegovega v nekdanjem jugoslovanskem prostoru temeljnega in tudi v tej razpravi že večkrat citiranega dela *Psihologija zločina i suđenja*. Pravna psihologija se torej nanaša na celoten proces oblikovanja, uveljavljanja in uporabljanja pravnih norm. Eno od razumevanj pa predpostavlja tudi zasuk k tistim psihološkim pojavnostim, ki se pojavljajo v zakonodajnem procesu. Ker gre prvenstveno za politična vprašanja in ker pri sprejemanju tako širokega predmeta raziskovanja obstaja nevarnost po ne(z)ustavljivim širjenju v domene filozofije, sociologije, zgodovine in drugih znanosti, je edino smotrno tovrstna vprašanja prepustiti filozofiji in sociologiji prava, pravni zgodovini itn., kar pa po drugi strani ne zanika potrebe po sodelovanju in sprejemanju dognanj z vseh povezanih področij.

Peto možno razumevanje predmeta »sodne« psihologije omenjam kratko z namenom zaokrožitve slike. Govorimo o zanimanju za tiste psihološke značilnosti sodnih postopkov, glede (raz)reševanja katerih je potrebno strokovno znanje in delovanje strokovnjaka psihologa. Gre zgolj za tista vprašanja, s katerimi se ukvarjajo izvedenci psihološke (ali psihiatrične)¹⁸ stroke oz. drugi strokovnjaki, ki nudijo ekspertne usluge za potrebe (zlasti kazenskega) pravosodja.¹⁹ Psihološko izvedenstvo je (za)gotovo pomemben sestavni del sodne oz. pravne psihologije, še zdaleč pa ne edini.

---

¹⁷ Aćimović, PSIHOLOGIJA ZLOČINA I SUĐENJA (1987), str. 3.

¹⁸ Med sodno psihologijo in sodno psihiatrijo (psihopatologijo) obstaja dosti stičnih točk oz. področij srečevanja. Znano je, denimo, da izvedenci psihiatrične stroke pri pripravi svojega izvida in mnenja glede nekaterih vprašanj sodelujejo s specialisti psihologi. A zapustimo konkretno raven ... Ker razmerij med psihiatrijo in psihologijo ne bom podrobneje obravnaval, velja omeniti le, da se v osnovi prva ukvarja predvsem s psihopatološkimi značilnostmi, pomembnimi za sodne postopke, medtem ko druga zlasti z »normalnimi« psihičnimi dogajanjmi njihovih udeležencev. Očitno je predmet preučevanja sodne psihologije dosti širši, če razširimo opazko na pravno psihologijo, pa sploh.

¹⁹ »Sodna psihologija je posebna veja psihološke znanosti in stroke, ki preučuje in obravnava duševna dogajanja in tem ustrezno ravnanje glede na njihov pomen za pravo in pravna razmerja. Kot uporabna znanost oz. praktična dejavnost se uveljavlja v obliki psihološkega izvedenstva v *sodnih in drugih postopkih*, v katerih se ugotavljajo dejstva psihične narave, pa tudi v drugih oblikah pomoči strokovnjaka sodne psihologije organom teh postopkov. Kot teoretična in praktična disciplina je posebej pomembna psihologija kazenskega postopka, in sicer tako za normativno dejavnost kot tudi za praktično uporabo.« PRAVO (2003), pod geslom *sodna psihologija*, poud. S. K.

1. 3. Forenzična psihologija – stara znanca v drugi preobleki?

Seličeva²⁰ podaja kritično oceno vsakršnih poskusov poimenovanj »kriminalistične«, »kriminalne«, »sodne« idr. psihologije predvsem v luči zavedanja, da na tem psihološkem polju preprosto manjka ustreznih ter posebnih metodičnih in znanstvenih ugotovitev. Na eni strani je težko naslanjati definicije psiholoških panog na opredelitve kriminalistike, kriminologije itn., ki so prav tako nejasne.²¹ Po drugi strani je, denimo, kriminologija izrazito interdisciplinarna veda, ki s pridom uporablja spoznanja z marsikaterega področja znanosti, med drugim tudi psihologije. Tako pravzaprav niti ni jasno, kdo se naslanja na koga oz. kaj je jajce in kaj kokoš. Avtorica se sprašuje, ali ne bi bilo bolj smiselno ostati pri opredelitvi forenzične psihologije, kot jo podaja Trstenjak:²² »Forenzična psihologija zajema pojmovne sklope prištevnosti in odgovornosti ter njune juridične implikacije, psihološke vidike in dejavnike priznanja, psihofiziologijo in grafološko diagnostiko ter psihološke temelje pričevanja in izpovedi.« Vidimo lahko, da ta definicija zajema vidike, ki smo jih zgoraj razumeli med nekaterimi izseki zakonske, kriminalistične in sodne psihologije, kljub temu pa se nanaša le na nekatere specifične pojavnosti in se zdi zavoljo tega preozka.²³

Termin *forenzična psihologija*²⁴ je široko uporabljeno na anglo-ameriškem pravnem področju, teorija²⁵ pa priznava, da ga je moč razumeti tako v širšem smislu, ki izenačuje »forenzično« psihologijo s »pravom in psihologijo« (*Law and Psychology*) oz. »pravno« psihologijo, kot v ožjem smislu, ki se nanaša na spoznanja, uporabna v klinično/praktične namene. Opredelitve v strokovnih in znanstvenih publikacijah se gibljejo po široki daljici med obema »skrajnostma«,²⁶ avtorji pa navajajo tako pozitivne kot negativne plati obeh

²⁰ Selič, *Psihologija*, v: *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 52 (2001) 1, str. 43-45.

²¹ »Zelo na kratko (in s kančkom ironije): to [kriminologija] je diskurz, v katerem je sporno vse, vključno s tem, kaj je – ali kaj naj bi bila – kriminologija.« Kanduč, *KRIMINOLOGIJA* (1999), str. 9.

²² Trstenjak, *ORIS SODOBNE PSIHLOGIJE II* (1971), str. 618-668.

²³ »Strokovnjaki na tem področju [forenzične psihologije], bazično psihološke stroke, posredujejo in razvijajo integrirano znanje kriminalistike, kriminologije, upravljanja s človeškimi viri in zakonodaje, kar jih opremlja za naraščajoče zahteve in izzive tega multidisciplinarnega dela in poklica ... Forenzični psihologi so povezani s kriminaliteto in pravosodjem. Preučujejo ugotovitve, protislovja, socialne probleme, psihična stanja ter druge sestavljene pojave in procese med odraslimi, otroci, v zasebni in javni sferi ...« Arrigo, *INTRODUCTION TO FORENSIC PSYCHOLOGY* (2000), str. 15.

²⁴ Po SSKJ je pomen besede forenzičen »v zvezi s sodstvom ali sodiščem, soden«. *SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA* (1998), pod geslom *forenzičen*.

²⁵ Brigham, *What Is*, v: *Law and Human Behaviour* 23 (1999) 3, str. 273-298.

²⁶ Etične smernice *American Psychology-Law Society* definirajo forenzično psihologijo obširno kot »vse oblike profesionalnega (pred)znanja, uporabljene z namenom strokovnega delovanja na področju psihologije v obliki neposredne asistencije sodiščem, strankam v sodnih postopkih, zavodom za prestajanje kazni zapora, ustanovam za mentalno zdravje ter vsem administrativnim, (pravo)sodnim in zakonodajnim institucijam, ki se srečujejo s tovrstnimi vprašanji«. *Speciality Guidelines*, v: *Law and Human Behaviour* 15 (1991), str. 655-665. »Forenzično psihologijo razumemo široko, kot (1) raziskovalno dejavnost, ki preučuje vidike človekovega

prevladujočih gledišč. Za širše razumevanje, ki torej ne zajema le klinične, marveč tudi socialno, razvojno, kognitivno, eksperimentalno idr. psihologijo, govori možnost pridobivanja koherentnosti ter nadaljnjega razvijanja problemskega polja psihologije in prava, pa tudi priložnost za širjenje povezanih izobraževalnih programov.²⁷ Na drugem bregu je ustreznost enakega obravnavanja klinične in ne-klinične psihologije vprašljivo, saj vendarle prihaja do pomembnih razlik v treningu edukantov, strokovnih zahtevah, področjih delovanja itn., kjer je poenotenje težko doseči.²⁸ Ožje razumevanje pa sicer ponuja specializirana delovna področja in materijo, laž(j)e dojemljivo za pravosodni sistem, a vendar neupravičeno izloča ne-klinične znanstvenike.²⁹

Nakazanih napetosti ni mogoče premagati »preko noči«, v vsakem primeru pa ostaja temeljno sporočilo jasno – navkljub razlikam med kliničnimi, ne-kliničnimi in vsemi ostalimi psihologi, ki se ukvarjajo s pravom (ali obrnjeno – pravniki, ki se ukvarjamo s psihologijo), sta najbolj pomembna vztrajanje in težnja k sodelovanju oz. ustvarjanju znanja, ki naj pripomore k razumevanju kompleksne materije s skupnim ciljem človeškega dobra. Če sklenemo – pravna psihologija se ukvarja s psihološkimi pojavi, ki so v različnih povezavah s pravom kot znanostjo ter prakso. Psihologija in pravo sta tako interaktivno povezana, problemi in spoznanja ene discipline pa zelo očitno vplivajo na preučevanje, teorijo in prakso druge. Kot predmet preučevanja pravne psihologije lahko zaokrožimo – spoznavanje osnovnih duševnih procesov, obnašanja in osebnosti različnih akterjev, vključenih v področja delovanja prava, oz. širše – raziskovanje vseh psiholoških procesov, ki jih je potrebno (s)poznati in razumeti za uspešno izvajanje pravosodnih dejavnosti.³⁰

---

obnašanja, neposredno povezanega s sodnim procesom, in kot (2) profesionalno psihološko prakso znotraj ali v sodelovanju s pravnim sistemom, ki zajema tako civilno kot kazensko pravo.« Bartol, Bartol, History, v: HANDBOOK OF FORENSIC PSYCHOLOGY (1987), str. 3. Nekateri drugi avtorji pa dojemajo forenzično psihologijo v njenem strogem kliničnem pomenu.

²⁷ Tematika postaja rdeča nit mnogih dodiplomskih in podiplomskih študijskih programov. Glej npr. Fulero idr., Undergraduate Education, v: Law and Human Behaviour 23 (1999) 1, str. 137-153; Liss, Psychology, v: Law and Human Behaviour 16 (1992) 4, str. 463-471.

²⁸ »Ne glede na to, na katerem področju [forenzični psihologi] delajo, jim je skupen problem, s katerim se ukvarjajo, nasilje (telesno, spolno, psihično, simbolno) in njegov vpliv na različne posameznike in skupine (storilce, žrtve, policiste, penalne delavce), tako da se izkušnje in stanja intrapsihične bolečine, medosebnih konfliktov in socialne negotovosti prepoznajo, zmanjšajo in/ali celo odpravijo. Zato ni presenetljivo, da številni avtorji razumejo pojem forenzičen kot študije psihologije in prava znotraj sistemov duševnega zdravja in kazenskega prava. V tem smislu je forenzična psihologija presečišče med obema sistemoma ...« Arrigo, INTRODUCTION TO FORENSIC PSYCHOLOGY (2000), str. 16.

²⁹ Pojavljajo se tudi predlogi za drugačno konceptualizacijo, ki presega napetosti med kliničnim in ne-kliničnim razumevanjem. Interese na stičišču prava in psihologije ta konceptualizacija deli na (1) klinične (npr. svetovalna, šolska psihologija), (2) eksperimentalne (npr. svetovalna, razvojna, kognitivna psihologija) ter (3) legalne (ti zajemajo izobraževanje tako v pravu kot v psihologiji oz. medicini).

³⁰ Umek, Oris, v: Varstvoslovje 1 (1999) 2, str. 60.

2. Čustva in kazensko pravo

2. 1. Uvod v problemsko polje

Vsa dotukajšnja izvajanja pa (namenoma) niso opozorila na eno najbolj zanimivih področij pravne psihologije, raziskovanje katerega počasi, a vztrajno stopa na sceno šele v zadnjem obdobju. Ob vseh razpravah in razhajanjih glede definiranja problemskega polja pravnopsihološke znanosti se pogosto pozablja, da so dognanja, ki jih je razvila psihologija, prisotna ne samo v tistih že tako raznovrstnih okoliščinah, ki sem jih predstavil zgoraj, temveč tudi v samih temeljih pravnega sistema kot celote, kar se mora nujno zrcaliti v njegovih pozitivnopravnih institutih. Videti je, da se t. i. zakonska psihologija sicer dotika te stvarnosti, vendar se ne zaveda, da gre pravzaprav le za izvedeno manifestacijo, ki se napaja v stičišču ideologij psihologije in prava. Karakteristično gibanje s področja, na katerega opozarjam, je pojav *Law and Emotions*. Če govorimo o psihologiji čustev, bi bili presenečeni, kako se fenomenologija emotivnosti³¹ vsakdanjega individualnega in medosebnega življenja odraža v pravnem sistemu, kar bi se na prvi pogled morebiti (za)zdelo nemogoče. Temu izseku pravne psihologije je namenjeno nadaljevanje pričujočega sestavka, v skladu z njegovo omejenostjo kot tudi s poljem mojega raziskovanja pa se posvečam nekaterim ponazoritvam osnovne teze s področja kazenskega prava³² oz. v njem najdenim zasevkom triade čustev jeze, prezira in sovraštva.

Za potrebe popolnega razumevanja obravnavane tematike je najprej smotrno podati nekaj temeljnih ugotovitev psihologije čustev, ki jih bom v največji meri povzel v duhu t. i. modela krožne emocionalne reakcije (v nadaljnjem besedilu: model KER). Model KER je originalna in konsistentna teorija čustev, ki jo je razvil uveljavljeni srbski transakcijskoanalitični psihoterapevt Z. Milivojević. Prednost teorije je zlasti v tem, da ostale presega v oziru, v zvezi s katerim se pritožuje večina študentov psihologije. Gre namreč za njeno dokajšnjo enostavnost (vendar ne poenostavljenost) in življenjskost, ki omogočata razumevanje tudi izven kroga največjih strokovnjakov (če želite, psihologov). Ta odlika po drugi strani seveda ne pomeni nikakršne manjše stopnje znanstvenosti, saj model KER temelji

---

³¹ Termina »čustvo« in »emocija« bom uporabljal kot sinonima, kljub nekaterim pojavom razlikovanja v teoriji. Glej npr. Lamovec, EMOCIJE (1984), str. 121.

³² Kar ne zajema le materialnega in procesnega kazenskega prava, temveč tudi »pridružene« discipline, kot so kriminologija, penologija, kaznovalna politika itn.

na spoznanjih transakcijske analize,³³ vsebuje pa tudi prvine psihoanalize, eksistencialističnih psihoterapij, splošne teorije sistemov, behavioralne terapije in kognitivnih terapij.

2. 2. Čustvo jeze v kazenskem pravu³⁴

»Čustvo je subjektova reakcija na pomembno ocenjeno dražljajsko situacijo, ki ga fiziološko, motorično, motivacijsko in mentalno pripravlja za prilagoditveno aktivnost.«³⁵ Čustvo jeze subjekt doživlja takrat, kadar ocenjuje, da se nekdo neupravičeno obnaša na način, ki ogroža ali škodi neki njegovi vrednoti.³⁶ Smisel oz. namen čustva jeze je zahteva, da druga oseba preneha oz. spremeni svoje obnašanje, vendar to ni njegova edina funkcija. Na telesnem nivoju pojav jeze vodi v fiziološke spremembe, ki pripravljajo organizem na prilagoditveno aktivnost, na psihični ravni jeza označuje mejo subjektovega Jaza oz. varuje njegovo ego-identiteto,³⁷ na socialni ravni ponazarja doživljanje moči,³⁸ na eksistencialni pa jeza in iz nje izhajajoča agresivnost predstavljata subjektov poskus, da uredi svet v skladu s svojimi željami in vrednotami.³⁹

V vsakdanjem življenju obstaja mnogo raznovrstnih situacij oz. povodov, na katere ljudje reagiramo s pojavom čustva jeze; to, kar jim je vedno skupno, pa je t. i. osnovni kontekst jeze – gre za neprijetno čustvo, ki je nastalo kot posledica (vsaj subjektivno ocenjenega) ogrožanja neke človekove vrednote, ki je visoko v njegovi vrednostni hierarhiji, preko neupravičenega ravnanja druge osebe. Vsako čustvo ima svoje funkcije in svojo logiko, izražanje emocij pa tudi sporočilno (transakcijsko) vrednost. Cilj, namen oz. smoter manifestiranja čustva jeze je sprememba obnašanja osebe, ki je (naj bi) neupravičeno

---

³³ Kot navaja vsaka številka *Transactional Analysis Journala*, je transakcijska analiza »teorija osebnosti ter sistematična psihoterapija za osebno rast in osebnostne spremembe«. Kot psihološka paradigma izhaja iz psihoanalize, saj je bil njen utemeljitelj E. Berne po osnovni psihološki izobrazbi psihoanalitik. Sodobna transakcijska analiza združuje mnogo iz psihoanalize izviraajočih konceptov različnih psiholoških smeri, npr. teorijo *driverjev*, ego psihologijo, objekt-relacijsko teorijo, psihologijo *selfa* itn. Sills, Hargaden, EGO STATES (2003). Sistematična predstavitev transakcijske analize npr. v Stewart, Joines, TA TODAY (1987).

³⁴ Glej temeljni tematski deli v slovenskem prostoru: Kmet, Ne/ustreznost, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo 58 (2007) 1, str. 46-60; Kmet, Kazenskopravni, v: Pravniki 62 (2007) 4-5, str. 231-252.

³⁵ Milivojević, EMOCIJE (2004), str. 15. Model KER vsebuje naslednje stopnje čustvenega odzivanja: (1) dražljajsko situacija, (2) zaznavanje (percepcija, mentalna predstava dražljaja), (3) prepoznavanje (apercepcija, pripisovanje pomena), (4) vrednotenje (valorizacija), (5) telesna reakcija, (6) težnja k akciji, (7) miselne operacije, (8) akcija. Akcija povratno vpliva na dražljajsko situacijo in tako se krog sklone, zato tudi govorimo o krožnem modelu. Prav tam, str. 37-51.

³⁶ Prav tam, str. 319.

³⁷ Gre za t. i. ego-mejo, ki je drugi ljudje v svojih ravnanjih ne smejo oz. ne bi smeli prestopiti.

³⁸ Ena bistvenih značilnosti pojavljanja čustva jeze je prav v tem, da se subjekt čuti dovolj močnega, da vpliva na neprijetno dražljajsko situacijo. Če temu ni tako, situacija pa je izbežna, se lahko pojavi strah. Splošni kontekst pri čustvih jeze in strahu je enak, tj. ogroženost pomembne vrednote. Ocena sposobnosti subjekta, ali se situaciji lahko zoperstavi ali ne, predstavlja razlikovalni podkontekst obeh čustev. Prav tam, str. 52-61.

³⁹ Prav tam, str. 319.

postopala. Jeza naj bi povzročila nastanek t. i. sklopa samočustvovanja samojeza-krivda⁴⁰ v »krivem« posamezniku, ki s svojimi ravnanji povzroča reagiranje drugih. Subjekt, ki ocenjuje, da je z nekim svojim postopanjem nepravilno izzval škodo oz. neprijetna občutja drugih, lahko svoje obnašanje spremeni.⁴¹

Pogled na družbeno funkcioniranje pripoveduje zelo podobno zgodbo. Ravnanja v medosebnih odnosih terjajo podrejanje določenim pravilom, njihovo spoštovanja prinaša pohvalo, kršitev grajo. Deviantna oz. odklonska ravnanja, družbeno negativni oz. socialnopatološki pojavi (in kolikor je še podobnih izrazov), torej konfliktnost med posameznikom in širšim družbenim okoljem, prinašajo nasprotovanje in odnos prisiljevanja, v katerem se mora posameznik prilagoditi volji večine.⁴² Tako kot na individualni ravni reagira prizadeti subjekt, tako v primerih nespoštovanja temeljnih družbenih vrednot reagira obstoječi sistem organov odkrivanja, pregona, sojenja in izvrševanja sankcij v okvirih kaznovalnega oz. (pri najtežjih kršitvah) kazenskega prava.

Socializirani odrasli človek ne sme izražati jeze na način, ki bi bil morda učinkovit, a socialno nesprejemljiv. Koncept nesocializirane jeze oz. maščevanja, ki je možnost znotraj »vladavine močnejšega«, je bil kljub dejanskemu obstoju v različnih zgodovinskih obdobjih v mnogih družbah pojmovan kot zelo škodljiv za socialni red.⁴³ »Mirno« življenje v

---

⁴⁰ Samočustvovanje oz. čustvovanje do samega sebe, ki sodi v okvir t. i. razcepljenega subjekta, predstavlja situacijo, ko je njegova osebnost razdeljena na del, ki čustvuje, in na del, do katerega subjekt čustvuje; torej je oseba hkrati subjekt in objekt čustva. V primeru jeze gre za del osebnosti, ki doživlja jezo na samega sebe in jo usmerja na del osebnosti, ki jezo trpi, ta pa doživlja kesanje, obžalovanje oz. krivdo. Ali se pojavlja (samo)jeza ali krivda, je odvisno od tega, v katerem delu osebnosti se v tistem trenutku nahaja posameznikovo t. i. sebstvo oz. *self*. Prav tam, str. 87-98. *Self* v psihoanalizi pomeni lastno strukturo znotraj psihe, opremljeno z nagonno energijo in časovno kontinuiteto. Ne predstavljajo je le instance ega, ida in superega, marveč delno tudi grandiozne in manjvrednostne predstave. Je središče zaznavanja in motivacije, je akcijsko jedro psihe. Kohut, THE ANALYSIS OF THE SELF (1989). Omenjeni »deli osebnosti« se v transakcijski analizi imenujejo ego stanja. Milivojević, EGO STANJA (2004).

⁴¹ Krivda motivira osebo, da, če je to mogoče, nadoknadi drugemu škodo, ki jo je povzročila s svojim postopanjem, oz., če to ni mogoče, da se opraviči, s čimer izrazi sočustvovanje s prizadetim. Povračilo škode v pravu označujemo kot restitucijo ali reparacijo. Pomembno je razumeti, da nadomestilo škode ni dovolj samo po sebi, temveč je del mnogo pomembnejše funkcije sočustvovanja z oškodovanim. To je še posebej jasno razvidno, kadar kršilec arogantno, brez sočustvovanja, prizadetemu nudi denar, s čimer še bolj podkrepljuje njegovo agresivnost in željo po kaznovanju ali maščevanju. Na socialni ravni subjektovo izražanje krivde poziva oškodovano osebo, da se odreče maščevanju. Izražajoč krivdo s kesanjem subjekt kaže, da ni zloben, s čimer preprečuje sovraštvo drugega, zmanjšuje njegovo agresivnost in ga poziva, naj mu oprostí. Izražanje krivde kliče k oproščanju. Milivojević, EMOCIJE (2004), str. 540-541.

⁴² Pravica vsakega posameznika je, da ustvari svoj lastni vrednostni sistem. Ta se sicer lahko razlikuje od splošno sprejetega, vendar večji kot bo morebitni prepad, intenzivnejše bo nasprotovanje družbe. V sodobnem svetu, v katerem so družbe heterogene oz. sestavljene iz različnih subkultur, ki imajo svoje vrednostne matrice, je pravzaprav vedno težje govoriti o »patološkem« ali »deviantnem« vrednotenju. A zavoljo dejstva, da še vedno obstajajo prevladujoči vrednostni sistemi, lahko »odklonskega« posameznika doleti široka paleta družbenih sankcij, od moralnih do pravnih. Katera oblika sankcij bo nastopila, bo odvisno od vprašanja odnosa med moralo in pravom, pa tudi od tega, ali bo »atipični« posameznik morebiti škodoval sebi ali drugim.

⁴³ Biblično načelo »oko za oko« ni odraz krutosti, marveč poskus njenega omejevanja. Tudi največji svetovni dramatik, vključujoč Sofoklesa in Shakespeara, so se venomer vračali k zakonitostim maščevanja, vendar s poudarkom na možnosti njegove nadomestitve z drugimi družbenimi procesi.

dandanašnji zahodni civilizaciji vključuje tudi zavračanje in nadzor nad koncepti maščevanja in proti-maščevanja, zmage in poraza. Odgovornost za »popravo krivic« je tako zaupana »suprapersonalnim« institucijam policije in sodstva. Na Zahodu, kjer sta v nasprotju z Vzhodom pomembni sestavini etičnega koda avtonomija in pravice posameznika, je pojav čustva jeze sicer moralno upravičen, vendar pa je zadoščenje potrebno iskati na družbeni in ne individualni ravni. Socialni odraz zapisanega je tožba na sodišču.⁴⁴ S principom prava je sicer nemočnemu posamezniku omogočeno, da se »jezi« na močnejšega od sebe, če slednji neupravičeno ogroža ali škodi njegovim vrednotam.⁴⁵

Prevalitev poudarka z moči na pravo vodi v socializirano »družbeno« jezo, kar odgovarja zgodovinskemu prehodu od »vladavine močnejšega« k »vladavini prava«. Na psihološki ravni je posameznikov položaj moči tisti element, ki v primeru upravičenosti takšnega doživljanja omogoča njegovo akcijo v smeri vplivanja na neustrezno obnašanje drugih. Na (naj)širši socialni ravni so subjektive možnosti za reagiranje v razmerju do celotne družbe zelo omejene, zato bi lahko govorili o njegovem položaju nemoči. V skladu z idejo z zametki v družbeni pogodbi se moč oz. pravica in dolžnost reagiranja na tovrstne pojave prenese na oblast, strukturirano v državi ter institucionalizirano v pravo, ki pomeni možnost vplivati na ravnanje drugih na osnovi ustreznih pravnih pooblastil in pri tem uporabljati tudi pravno predvidena oz. dopustna prisilna sredstva.⁴⁶

A ne glede na vse nobena oblast⁴⁷ ne sme ravnati po »zakonu močnejšega«, čeprav bi bilo to mogoče in na podlagi obsežnega aparata prisilnih sredstev precej enostavno, saj je omejena s postulati pravne države oz. s človekovimi (osumljenčevimi, obdolženčevimi, obtoženčevimi, obsojenčevimi) pravicami in temeljnimi svoboščinami, ki dajejo vsebino garantni funkciji kazenskega prava. Nobena oblast ne sme delovati s pozicij samovolje in arbitrarnosti, ki bi ju navsezadnje lahko kar sama opravičila (ne pa upravičila) tudi znotraj okvirov pojma legalnosti. Prav iz tega razloga se zahteva, da je v sodobnih demokratičnih ureditvah razmerje med državo in posameznikom urejeno (v prvi vrsti) na legitimnih temeljih,

---

⁴⁴ Oatley, Jenkins, UNDERSTANDING EMOTIONS (1996), str. 301-303.

⁴⁵ Tako večina teoretikov, kljub temu pa nekateri (npr. Primorac) še vedno dopuščajo idejo individualnega maščevanja, če je to »pravično« in »sorazmerno«. Avtor se po drugi strani strinja, da maščevanja ne moremo primerjati z nepristransko in pravično sodbo, kakršno bi izrekel sodnik, ki ni prizadet z dejanjem (prim. nasl. op.). Glej analizo v Petrovec, KULT ŽRTVE (2005), str. 35-37, 39-42.

⁴⁶ To razmerje med oškodovancem in oblastjo je tudi sicer nadvse zanimivo. »Vprašanje – odpustiti ali ne – se zastavlja samo tistemu, ki mu je bilo po krivici prizadejano zlo in nikomur drugemu. Edina oseba, ki lahko odpusti, je žrtev sama. Nihče drug, tudi sodnik, tega ne more storiti in zatorej tudi nikogar drugega ne more zavezovati dolžnost, da bi to storil. Na drugi strani pa je edina oseba, ki lahko kaznuje in ki jo lahko zavezuje dolžnost to storiti, sodnik. Načelo retributivnega kaznovanja ne more priti v konflikt z načelom odpuščanja.« Primorac, PRESTUPI I KAZNA (1978), str. 31.

⁴⁷ Oblast pojmovno razlikujemo od avtoritete, ki pomeni prostovoljno sprejemanje moči drugega; ne zato, ker je to obvezno, temveč zato, ker je to dobro.

še posebej v kazenskem pravu, ki izmed vseh pravnih področij najgloblje posega v človekove pravice in svoboščine.⁴⁸

Posameznik, oškodovan na neki točki širokega arzenala človeških vrednot, ki jih varuje (tudi) kazensko pravo, se v sodobnem (večinoma) civiliziranem svetu odreka »pravici« do maščevanja nad storilcem in poravnavi računov na tak »barbarski« način, zato se »namesto« njega »zganejo« legitimizirane (in »civilizirane«) državne institucije. Če je govor(a) o t. i. nerazpoložljivih (nedisponibilnih) kazensko-pravnih dobrinah,⁴⁹ pride do družbenega reagiranja morda celo v nasprotju z oškodovančevo voljo. »Družbena« jeza se zoper (domnevnega) storilca kaznivega dejanja s poseganjem v obdolženčeve pravice in svoboščine izraža že tekom kazenskega postopka,⁵⁰ kljub temu, da se (vsaj teoretično) vse do pravnomočne (ob)sodbe greje pod plaščem domneve nedolžnosti.⁵¹

Cilj »družbene« jeze, ki se zrcali v izrečeni kazenski sankciji, je v nasprotju z retribucijo v nekakšnem »aha momentu« obsojenca. Trenutku, ko bi prestopnik prek čustva krivde uvidel svoje neprimerno ravnanje in se odločil, da v prihodnje ne bo več ravnal odklonsko. Že na prvi pogled je očitno, da je v primeru, ko posameznik zaradi izražanja jeze doživlja krivdo, skuša popraviti prizadejano škodo v največji možni meri ter (iz)kaže težnjo po izogibanju podobnim škodnim ravnanjem v prihodnje, smoter čustva jeze dosežen. Zavedam se, da je ta trditev izrazito idealistična, da se v glavnem naslanja na tretmansko ideologijo v penologiji,⁵²

---

⁴⁸ Vprašanje odnosa med legalnostjo in legitimnostjo velja v politični filozofiji za eno osrednjih vprašanj legitimiranja politične oblasti. Po modernem pojmovanju sta legitimna tista država in tisti pravni red, ki ju državljani sprejemajo kot veljavna ter interesno-vrednostno upravičena.

⁴⁹ Kje so meje (ne)razpoložljivosti oz. (ne)disponibilnosti, je zapleteno pravno-filozofsko vprašanje. Glej npr. Korošec, Privolitev oškodovanca, v: ZZR 59 (1999), str. 163-185.

⁵⁰ V mislih imam zlasti ukrepe za zagotovitev obdolženčeve navzočnosti, neoviran potek kazenskega postopka in za preprečitev ponovitvene nevarnosti, na čelu s priporom kot najhujšim posegom v človekovo svobodo med samim postopkom. Pripor je mogoče odrediti le tedaj, ko obstaja utemeljen sum, da je oseba storila kaznivo dejanje, ter so istočasno izpolnjeni tudi drugi pogoji. V prid tezi o izražanju »družbene« jeze že med kazenskim postopkom govori npr. tudi dejstvo, da se čas, ki ga obdolženec preživi v priporu, v primeru obsodilne sodbe všteva v izrečeno sankcijo.

⁵¹ O tristranem odnosu med kaskadno teorijo o domnevi nedolžnosti, dokaznimi standardi v kazenskem postopku in »družbeno« jezo ter kontroverznostih omenjenih institutov glej sistematično Kmet, Kazensko-pravni, v: Pravniki 62 (2007) 4-5, str. 242-245. Kazenski spor je zgrajen z namenom, da se domneva nedolžnosti izpodbija; celotna shema postopka je pravzaprav zgrajena zato, da se lahko ta presumpcija preizkuša. Tožilstvo jo izpodbija postopno, dokler je na koncu, če je ne izpodbije dokončno (v primeru obsodilne sodbe) vse predhodno izpodbijanje nično. Šugman, DOKAZNE PREPOVEDI V KAZENSKEM POSTOPKU (2000), str. 150-151. Izpodbijanje domneve nedolžnosti gre z roko v roki z zadostitvijo dokaznim standardom. Šugman, Posegi, v: IZHODIŠČA ZA NOV MODEL KAZENSKEGA POSTOPKA (2006), str. 150-157. Trdimo lahko, da se tretja vzporednica dinامي domneve nedolžnosti in dokaznih standardov skriva v dinamiki izražanja »družbene« jeze. Če parafraziram – tožilstvo postopno dokazuje njeno upravičenost, dokler je na koncu, če je ne upraviči dokončno (v primeru obsodilne sodbe), vse predhodno upravičevanje nično.

⁵² Tretmanska ideologija je doživela svoj vrhunec v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Sprva so jo spodbujale družbene razmere (ideje splošnega humanizma) in razvoj naravoslovnih znanosti (zlasti medicine – psihiatrije in nevrokirurgije ter psihologije). Kasnejši razvoj je pokazal prenatrženost optimizma, saj do zmanjšanja kriminalitete ni prišlo. Paleta »iznajdb v delinkventovo korist« pa je imela še posebno vrsto pomanjkljivosti – o tem, kaj je obsojenemu v korist, je vselej odločal nekdo drug s pozicije moči. Petrovec, KAZEN BREZ ZLOČINA

a je po drugi strani ustrezna »vsaj« s psihološko-filozofskega vidika transakcijske analize, ki na več mestih dokazuje »zavidljivo« stopnjo občutljivosti za (naj)širša družbeno-politična vprašanja.

Kakor vsaka druga »rešitev«, prinaša tudi ta s seboj težave na drugi plati medalje. Pri tem je najbrž še najmanj problematično zavračanje smrtne kazni in kazni dosmrtnega zapora, ki ju ideja o »družbeni« jezi zavrača že po naravi stvari, saj so kritike v smereh teh sankcij uperjene tudi z mnogih drugih naslovov.⁵³ Enačenje penološkega namena kazni s psihološkim namenom čustva jeze (kolikor koli »radikalno« bo to (iz)zvenelo) »ne prenese« vnaprej časovno določenih sankcij, kar je v pozitivnem kazenskem pravu mogoče zaslediti npr. pri zavodskih vzgojnih ukrepih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, nekaterih varnostnih ukrepih itn. Zrenje v preteklost, tj. v težo kaznivega dejanja in stopnjo storilčeve krivde, tu nima pomena.⁵⁴

Če (najbrž pretirano) karikiram – morda bi bilo za nekega morilca že leto dni (ali manj) zaporne kazni dovolj, da bi uvidel nedopustnost svojih ravnanj in pripravljenost za (v sodobnem času »tvegaj in negotovosti« vse manj opevano) resocializacijo, neki »nenevarni« žepar pa bo morda še po petih letih ječe prepričan, da ni zagrešil nič problematičnega. Kaj torej storiti z osebami, ki se ne želijo spremeniti?⁵⁵ Mar s tem »dokazujejo« svojo vseobsežno nevredno, celo zloveščo osebnostno naravo? Naj se »družbena« jeza »preoblikuje« v »družbeni« prezir ali celo »družbeno« sovraštvo, v skladu s katerima je trajna odstranitev prestopnika iz družbe »upravičena«? Vsekakor težka vprašanja, odgovorom pa se bom skušal približati v naslednji točki.

Ideja o »družbeni« jezi kot neločljivi spremljevalki ideje specialne prevencije ignorira retributivne težnje, ne ozira se na satisfakcijske »želje« žrtve ali svojcev žrtev kaznivih dejanj, prav tako so ji tuji generalnopreventivni motivi. Slednji so z ozirom na nič koliko empiričnih raziskav, ki vsaj zamajejo idejo generalne prevencije, še najmanj vprašljivi.⁵⁶ Pogled na retribucijo, še zlasti tisto, ki jo »spodbujajo« interesi viktimiziranega oškodovanca,⁵⁷ pa je najbrž stvar osebne filozofije vsakega posameznika.

(1998), str. 17-19. Danes ukrepe, ki imajo specialno preventivno ali resocializacijsko vsebino, uporabljajo, če obsojenec vanje privoli, in le tako, da so pri njihovem izvajanju spoštovane obsojenčeve temeljne pravice.

⁵³ Prim. nasl. tč.

⁵⁴ V smislu (časovne) odmere kazni, po drugi strani je upoštevanje storilčeve »nevarnosti« npr. pri izbiri vrste tretmana seveda smiselno. Pravičnost pa je že novo vprašanje.

⁵⁵ Če se ne morejo, je to že druga zgodba, ki sodi na področje (psih)patologije.

⁵⁶ V sestavku se ne morem spuščati v razprave o vzrokih kriminalitete in morebitnih odvrtačalih ukrepih. Je pa jasno, da kaznovanje drugih kot odraz generalne prevencije tu ne nosi omembe vredne teže.

⁵⁷ S tem nikakor ne želim trditi, da si žrtev ne »zasluži« oz. da nima pravice do vseh razpoložljivih oblik pomoči.

2. 3. Čustvi prezira in sovraštva v kaznovalni politiki?

Smrtna kazen in v trenutku priprave pričujočega sestavka (rokopis zaključen 21. decembra 2007) nadvse pereč dosmrtni zapor⁵⁸ sta kazenski sankciji, ki nikogar, še najmanj pa (kazenskega) pravnika, ne pustita ravnodušnega. Moj namen ni, da bi našteval najpogosteje omenjane argumente za ali proti uvajanju kazni dosmrtnega zapora, se pa opredeljujem do vprašanja v duhu tematike tega prispevka – emocionalne (re)konstrukcije kazenskega prava. Izhajam iz delčka filozofskih temeljev transakcijske analize, katere ideološki odnos do dosmrtnega zapora (in smrtne kazni) je odklonilen.

Ljudje imamo različne predstave in prepričanja o Sebi, Drugih in Svetu. Razlikujemo se glede tega, kako vrednotimo sebe in druge ter na ta način oblikujemo svoje življenjske položaje, skozi katere se odraža odnos do nas samih in do soljudi. Tovrstne psihične strukture se prvenstveno razvijejo v zgodnjem otroštvu s ponotranjenjem (internalizacijo)⁵⁹ sporočil otroku pomembnih figur, v osnovi pa govorimo o štirih možnih kombinacijah življenjskih pozicij – Jaz sem/nisem vredno človeško bitje, Ti si/nisi vredno človeško bitje. Eksistencialne pozicije pomenijo posameznikov temeljni pogled na svet, v skladu s katerim gradi lastno dojemanje obkrožujoče ga stvarnosti, in v skladu s katerim usmerja tok svojega življenja.⁶⁰ Posamezniki sestavljamo družbo,⁶¹ zato je mogoče govoriti tudi o družbenih eksistencialnih pozicijah, ki prinašajo novo dimenzijo in ki nas zanimajo na tem mestu.

Prepričanje Ti si OK je položaj, v katerem je prisotno bazično spoštovanje drugega človeka. To pomeni, da so drugi ljudje vredni in pomembni »zgolj« zato, ker so ljudje, čigar temeljne človekove pravice je potrebno prizna(va)ti in spoštovati. Najpomembneje se je zavedati kritične razlike med dojetjem človeka kot celot(n)e (osebnosti) in ravnanjem te

---

⁵⁸ V mislih imam seveda »vroče« (javne?) razprave in polemike, namenjene z več vidikov kontroverzemu predlogu novega Kazenskega zakonika (KZ-1).

⁵⁹ Ponotranjenju sledita še psihološka procesa poistovetenja (identifikacije) in pozunanjenja (eksternalizacije), vendar se v podrobnejšo obravnavo tukaj ne bom spuščal.

⁶⁰ Tilney, *DICTIONARY OF TRANSACTIONAL ANALYSIS* (1998), str. 68. Jaz sem vreden/Ti si vreden (Jaz sem OK/Ti si OK) je edina življenjska pozicija, ki je funkcionalna in pomeni ideološki cilj transakcijske analize v smislu avtonomnosti subjekta, ki vzpostavlja tudi izpolnjujoče medosebne odnose z drugimi ljudmi. Ta položaj pomeni, da človek sebe in drugega brezpogojno sprejema kot osebi, ne pomeni pa, da vedno odobrava lastna (krivda) in tuja (jeza) ravnanja. Pozicija Jaz sem vreden/Ti nisi vreden (Jaz sem OK/Ti nisi OK) se tesno povezuje s prevladujočimi čustvi prezira, sovraštva in zavisti; Jaz nisem vreden/Ti si vreden (Jaz nisem OK/Ti si OK) s samoprezirom, nevrednostjo, sramom, samosovraštvom, anksioznostjo; Jaz nisem vreden/Ti nisi vreden (Jaz nisem OK/Ti nisi OK) pa z razočaranjem, nesmisлом, obupom, depresivnostjo. V nadaljevanju nas bosta zanimali (družbeni) poziciji Jaz sem OK/Ti si OK, h kateri bi »morala« prav tako kot posameznik težiti tudi sodobna družba, ter Jaz sem OK/Ti nisi OK, ki se med drugim odraža v nekaterih (predlaganih) pravnih institutih, tj. dosmrtni ječi.

⁶¹ Na tem mestu se ne spuščam v razprave o razmerjih med posamezniki, družbo in državo. V luči naše razprave moramo družbo razumeti kot skupek ljudi zato, ker slednja kot nekakšna avtonomna entiteta, ločena od posameznikov, ne more oblikovati relevantnih psihičnih odnosov.

osebe. Prepričanje, da je Drugi vredno človeško bitje, ne izključuje ugotovitve, da njegova dejanja niso primerna, morda so celo kazniva. Prav tako ta »človeški« pogled ne izključuje kritike, jeze in ne nazadnje kaznovanja, vendar le v postavljenih okvirih. Kadar pa je predstava o Drugih razčlovečena, so ti dojeti kot objekti pod minimumom človeške vrednosti, tj. kot manjvredni ali zli.⁶² V prvih primerih (prezira) prihaja do njihovega nesprejemanja, zavračanja, ignoriranja oz. bolj ali manj nasilnega poniževanja, v drugih (sovraštva) pa do destrukcije v socialnem, psihičnem ali fizičnem smislu (kar je navsezadnje tudi smrtna kazen).⁶³

Čustvi sovraštva in prezira, ki vsebujeta vrednostni oceni zle oz. nevredne narave posameznikove celotne osebnosti, nista združljivi s humanističnimi resocializacijskimi trendi kaznovanja. Zamisli o uvedbi dosmrtnega zapora (ne glede na v zadnjem času zaradi nekaterih posamičnih ekscesnih primerov zanje ugodno »moralno paniko«,⁶⁴ ki se izraža tudi v pričakovanih rezultatih javnomnenjskih »raziskav«) predstavljajo zaskrbljujoč odklon od teh trendov.⁶⁵ Ideje onesposobljenja, odstranitve ipd. obsojenca ne pomenijo nič drugega kot projekcijo »družbenega« prezira oz. sovraštva na (sicer morda res »krivega«) človeka, analogije tretmanskih idej pa bi brez težav našli v projekcijah čustva jeze. Filozofija »družbene« jeze (kot je že bilo omenjeno) ne sprejema retributivističnih teženj, argumente zagovornikov katerih bi prav tako lahko »razumeli« v izrazoslovju transakcijske analize, vendar v obrnjenem smislu – v »ugotovitvi«, da so tudi storilci (zlasti najtežjih) kaznivih dejanj pri njihovi izvršitvi izhajali iz pozicije Ti nisi OK, zatoj si zaslužijo »enako družbeno obravnavanje«.

Socio-kulturni kontekst oz. vrednostna matrica neke družbe se odražata tudi v njenih pravnih predpisih. V družbenih okoljih, ki je prežema prepričanje, da obstajajo ljudje, ki že v osnovi niso OK, sta uveljavljena instituta smrtne kazni in dosmrtnega zapora. V tistih pa, kjer je vsakdo v temelju OK, tj. kjer je prisotno striktno ločevanje med bitjem in njegovim

---

⁶² Tu je torej bistvena razlika med čustvi jeze, prezira in sovraštva. Jeza je odziv izključno na ravnanja druge osebe (ki je sicer »dobra«) in ne pomeni ocene o »zloveški« ali »nevredni« naravi njene celotne osebnosti (kot pri čustvih sovraštva oz. prezira). Milivojević, EMOCIJE (2004), str. 319-355, 393-418, 537-559.

⁶³ Milivojević, OK POZICIJE (2004).

⁶⁴ Že ob razvpitem primeru S. Pluta (in prej) je bilo v Sloveniji moč zaslediti zahteve po zaostrovanju kazenske represije, uvedbi dosmrtnega zapora itn. Tovrstne težnje »moralne panike« (Cohen) so seveda gluhe in slepe za vsakršne statistične podatke o siceršnjem upadanju števila umorov v Sloveniji. Spomnimo se samo na medijski oz. vsesplošni linč (domnevnih) storilcev nekaterih odmevnih zločinov – »gorenjske mačje afere«; posilstva dolenske osnovnošolke, ki naj bi ga zagrešil romski otrok; brutalnega umora brezdomca v Šoštanj... V teh primerih so se jasno pokazale družbene maščevalne težnje proti storilcem, žrtve pa so bile »uporabljene« le kot sredstva, ki maščevanje upravičujejo, saj one kot take niso vzbudile posebnega zanimanja. Petrovec, KULT ŽRTVE (2005), str. 49-58. Teroristični napadi na ZDA 11. septembra 2001 so, denimo, povzročili (seveda pod ameriškim vplivom) masovno preganjanje (velikokrat tudi neupravičeno potencialnega) svetovnega terorizma. Slišati je bilo ideje o uvedbi smrtne kazni za pedofile v EU. Našteval bi lahko v nedogled.

⁶⁵ Pomenu instituta pogojnega odpusta se posvečam v nadaljevanju.

obnašanjem, je smrtna kazen ukinjena, zaporna kazen pa kvantitativno maksimizirana. Dosludni zapor vsebuje strukturo prezira, kot jo vsebuje (jo je vsebovala)⁶⁶ npr. tudi kazen izgona iz države.

V sklopu obravnavanih konceptov si je moč postaviti relevantno (filozofsko) vprašanje, ali (za)res obstajajo »ljudje pošasti«, ki kot bitja dejansko niso vredni in si zato »zaslužijo«, da trpijo ali celo ne obstajajo. Precej je primerov, ko posamezniki zagrešijo gnusne zločine, ob prijettu pa so nanje ponosni oz. nikakor niso pripravljeni delovati v smeri lastnih osebnostnih sprememb. Četudi govorimo o strogem ločevanju med ravnanji in osebnostjo, pa so vendarle (ponavljajoča se in nespremenljiva) ravnanja tista, ki določajo oceno osebnosti.⁶⁷ Ali je pri njih oz. zaradi njih primerno uvesti izjemo in dopustiti dosmrtni zapor? Ali bi bila vsaj »salomonska rešitev«⁶⁸ tista, ki sicer uvede dosmrtno ječo, vendar z možnostjo pogojnega odpusta, če si ga obsojenec »zasluži«, sicer pa ne? Vsi se zavedamo podatkov, po kolikšnem povprečnem času »dosmrtni« obsojenci v državah, kjer to sankcijo poznajo, odkorakajo na prostost.

Stvar ni tako preprosta, četudi bi si »krvoločna« javnost v emocionalno »nabitih« trenutkih to še kako želela. Možnost pogojnega odpusta je »zgolj« to – sekundarna možnost, ki sicer gre z roko v roki z idejo resocializacije, a v prvi vrsti je obsojenemu vendarle izrečena kazen dosmrtnega zapora. Do projekcije »družbenega« prezira je v fazi obsodbe že prišlo, čeprav bo imel dotični ne OK posameznik morda res nekoč v prihodnosti priložnost vsem nam (sebi pa najbrž še najmanj) dokazati, da je »v resnici« OK. Problem je v tem, da gre za pogojni »družbeni« položaj, po katerem bi/bo moral posameznik dokaz(ov)ati svojo osnovno človeško vrednost. Vsaka pogojna pozicija »OK boš, če boš tak in tak«, ne pa »OK si kot tak, a za svoje dejanje boš kaznovan« je v resnici Ne-pozicija, ki na ravni individualne psihologije vodi v številne patologije, na ravni družbene »psihologije« pa prvenstveno v vprašanja »(ne)civiliziranosti«.⁶⁹

---

⁶⁶ V predlogu KZ-1 je namreč (zanimivo!) črtana.

⁶⁷ Teorija čustev sicer pozna t. i. delni (parcialni) prezir, ki kot nevednega ocenjuje le del posameznikove osebnosti. Milivojević, EMOCIJE (2004), str. 341. A kaj, ko abstraktna »vedenjska enota«, ki je »zagrešila« kaznivo dejanje oz. bila povod za družbeno reagiranje, ne more npr. plačati denarne kazni ali se zglasiti v zaporu. Sankcija zato že po naravi stvari doleti človeka, »nosilca« oz. »izvršitelja« te »vedenjske enote«.

⁶⁸ Čeprav v praksi ustavnih sodišč in Evropskega sodišča za človekove pravice široko prevladujoča.

⁶⁹ Kolikor v skladu z znano Kohlbergovo teorijo govorimo o stopnjah moralnega razvoja pri posamezniku, toliko lahko govorimo tudi o stopnji »moralnosti« družbe. Kohlberg, THE PSYCHOLOGY OF MORAL DEVELOPMENT (1984). Narave neke družbe ne moremo presojeti po privilegijih, ki jih daje, temveč po krutostih, ki jih je sposobna. Prehod s »konvencionalne« na »postkonvencionalno« raven moralnega presojanja vsebuje zavedanje, da človek (torej tudi storilec kaznivega dejanja) ne »pripada« (več) državi, ampak človeštvu, ter je kot tak nosilec neodtujljivih pravic, ki mu pripadajo s samim rojstvom, ne glede na okolje in lastnosti, ki so mu bile dane, in ne glede na naravo družbe, v kateri živi. Šugman, Zakonski, v: ZZR 57 (1997), str. 334-335.

3. Sklep – na pragu (novoodkritega?) fenomena emocionalne (re)konstrukcije kazenskega prava

Psihologija in pravo sta znanosti, med katerima lahko (u)vidimo mnogo vzporednic in povezav. Ustvarjalci in naslovljenci prava smo ljudje, ki čustvujemo. »Biti človek« je »biti čustven« – po kvantiteti, predvsem pa kvaliteti svojih afektivnih izkušenj, je človek najbolj emocionalen med vsemi živimi bitji. Emocije, ki v naša življenja vnašajo razgibanost, raznolikost in barvitost ter so med drugim bistveni del medosebnih odnosov, imajo mnogo stičnih točk s kazenskim pravom. Njihovega pomena na področjih, ki vsakodnevno prežemajo delovanje kazenskega pravosodja, v nobenem primeru ne gre zanikati, a vendar si vso dolžno pozornost zasluži tudi raziskovanje na (naj)širši ravni. Uvodu vanj je bila namenjena iztekajoča se razprava.

Kljub temu, da se v njej nisem mogel posvečati (pre)velikim podrobnostim, sem v skladu z njeno rdečo nitjo skušal *rekonstruirati* nekatere poglavitne zakonitosti emocionalnosti »vsakdanjega« individualnega in medosebnega »psihološkega« življenja, ki jih s pozornejšim motrenjem dokaj enostavno zaznamo »skrite« tako v ideoloških temeljih kazenskega prava kot v izvedenih obstoječih, preteklih ali predvidenih kazenskopravnih institutih. Arzenal potencialnega znanja v prvi vrsti predstavlja triada neprijetnih čustev jeza – prezir – sovraštvo in prav to področje je nabor priložnosti, ki terja nadaljnje raziskovanje in (teoretično) osmišljanje.

Omenjena rekonstrukcija pa je vendarle »sekundarni« proces, s katerim se ukvarjamo znanstveniki. Primarni proces je tisti temeljni in neločljivi del koncepta človeka in človekove družbenosti, ki kot konstitutivna sestavina družbenih odnosov »vnaša« v kazenskopravni sistem psihološke elemente, v našem primeru elemente psihologije čustev. Na tem mestu govorimo o (emocionalni) *konstrukciji* kazenskega prava, ki pomeni (tudi) problemsko polje in področje raziskovanja (sekundarne) rekonstrukcije. Fenomen, ki obe pojavnosti združi/uje, (po)imenujem *emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava*.

In še odgovor na vprašanje, zastavljeno v naslovu razprave. Emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava kot porajajoča se panoga vsaj zaenkrat še ne premore tiste teoretične in izkustvene širine, ki bi jo (o)karakterizirala kot znanost. Upoštevajoč vse polemike glede statusa »krovne« pravne psihologije, pogled po vsej verjetnosti tudi sicer ne bi mogel biti (dovolj) bister. V nobenem primeru pa ne morem (u)videti kakršnih koli zadržkov, da fenomena ne bi sprejeli kot legitimne znanstvene discipline na sečišču prava in psihologije.

Literatura

Aćimović, Mihajlo: PSIHOLOGIJA ZLOČINA I SUĐENJA, Savremena administracija, Beograd 1987.

Arrigo, B. A.: INTRODUCTION TO FORENSIC PSYCHOLOGY – ISSUES AND CONTROVERSIES IN CRIME AND JUSTICE, Academic Press, San Diego, San Francisco, New York, Boston, London, Sydney, Tokio 2000.

Bartol, C. R.; Bartol, A. M.: History of Forensic Psychology, v: HANDBOOK OF FORENSIC PSYCHOLOGY (ur. I. B. Weiner, A. Hess), Wiley, New York 1987.

Brigham, John C.: What Is Forensic Psychology, Anyway?, v: Law and Human Behaviour, 23 (1999) 3, str. 273-298.

Cairns, Huntington: LAW AND THE SOCIAL SCIENCES, Kegan Paul, Trench Trubner & Co., London 1935.

Dežman, Zlatko; Erbežnik, Anže: KAZENSKO PROCESNO PRAVO REPUBLIKE SLOVENIJE, GV Založba, Ljubljana 2003.

EGO STATES – KEY CONCEPTS IN TRANSACTIONAL ANALYSIS (ur. C. Sills, H. Hargaden), Worth Publishing, London 2003.

Fulero, Solomon F.; Greene, Edith; Hans, Valerie; Nietzel, Michael T.; Small, Mark A.; Weightsman, Lawrence S.: Undergraduate Education in Legal Psychology, v: Law and Human Behaviour, 15 (1999) 3, str. 213-231.

Gudjonsson, G. H.; Haward, L. R. C.: FORENSIC PSYCHOLOGY – A GUIDE TO PRACTICE, Routledge, London 1998.

Kanduč, Zoran: KRIMINOLOGIJA – (STRAN)POTI VEDE O (STRAN)POTEH, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana 1999.

Kmet, Saša: Kazenskopravni in kriminološko-psihološki vidiki (ne)učinkovitega izražanja jeze, v: Pravniki, 62 (2007) 4-5, str. 231-252.

Kmet, Saša: Ne/ustreznost (»družbene«) jeze v kazenskem pravu in kriminologiji, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 58 (2007) 1, str. 46-60.

Kohlberg, Lawrence: THE PSYCHOLOGY OF MORAL DEVELOPMENT – THE NATURE AND VALIDITY OF MORAL STAGES, Harper & Row, San Francisco 1984.

Kohut, H.: THE ANALYSIS OF THE SELF – A SYSTEMATIC APPROACH TO THE PSYCHOANALITIC TREATMENT OF NARCISSISTIC PERSONALITY DISORDER, International University Press, Madison 1989.

Korošec, Damjan: Privolitev oškodovanca in splošni pojem kaznivega dejanja, v: ZZR, 59 (1999), str. 163-185.

Lamovec, Tanja: EMOCIJE, Filozofska fakulteta – Oddelek za psihologijo, Ljubljana 1984.

Liss, Martha B.: Psychology and Law Courses – Content and Materials, v: Law and Human Behaviour, 16 (1992) 4, str. 463-471.

Milivojević, Zoran: EGO STANJA, Ta Centar, Novi Sad 2004.

Milivojević, Zoran: EMOCIJE – PSIHOTERAPIJA I RAZUMEVANJE EMOCIJA, Prometej, Novi Sad 2004.

Milivojević, Zoran: OK POZICIJE, Ta Centar, Novi Sad 2004.

Mozetič, Polona: Napake sodišč pri odločanju, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 57 (2006) 4, str. 317-330.

Oatley, K.; Jenkins, J. M.: UNDERSTANDING EMOTIONS, Blackwell Publishers, Oxford 1996.

Ogloff, James R. P.: Two Steps Forward and One Step Backward – The Law and Psychology Movement(s) in the 20th Century, v: Law and Human Behaviour, 24 (2000) 4, str. 457-483.

Petrovec, Dragan: KAZEN BREZ ZLOČINA – PRISPEVEK K IDEOLOGIJAM KAZNOVANJA, SH Zavod za založniško dejavnost, Ljubljana 1998.

Petrovec, Dragan: KULT ŽRTVE, GV Založba, Ljubljana 2005.

Požar, Dušan: OSNOVE KAZENSKEGA PROCESNEGA PRAVA, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1999.

PRAVO – LEKSIKON CANKARJEVE ZALOŽBE (ur. M. Pavčnik), Cankarjeva založba, Ljubljana 2003.

Primorac, Igor: PRESTUP I KAZNA – RAZPRAVE O MORALNOSTI KAZNE, Mladost, Beograd 1978.

Selič, Polona: Psihologija v kriminalistični teoriji in praksi, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 52 (2001) 1, str. 43-49.

SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1998.

Speciality Guidelines for Forensic Psychologists, v: Law and Human Behaviour, 15 (1991), str. 655-665.

Stewart, I.; Joines, V.: TA TODAY – A NEW INTRODUCTION TO TRANSACTIONAL ANALYSIS, Lifespace Publishing, Nottingham & Chapel Hill 1987.

Šugman, Katja: Zakonski in ustavnopravni diskurz v (kazenskem) pravu, v: ZZR, 57 (1997), str. 323-346.

Šugman, Katja: DOKAZNE PREPOVEDI V KAZENSKEM POSTOPKU – MEJE (SAMO)OMEJEVANJA DRŽAVE, Bonex, Ljubljana 2000.

Šugman, Katja: Otrok žrtev – otrok priča v kazenskem postopku, v: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 51 (2000) 3, str. 207-215.

Šugman, Katja: Meje omejevanja prisile in grožnje v kazenskem postopku, v: ZZR, 60 (2000), str. 239-258.

Šugman, Katja: Domneva nedolžnosti in dokazni standardi, v: ZZR, 62 (2002), str. 279-301.

Šugman, Katja: Kazenskoprocesna doktrina v luči odločb Ustavnega sodišča RS, v: ZZR, 63 (2003), str. 469-502.

Šugman, Katja: Posegi v osebnostno celovitost posameznika, v: IZHODIŠČA ZA NOV MODEL KAZENSKEGA POSTOPKA (ur. K. Šugman), Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana 2006, str. 149-258.

Tilney, T.: DICTIONARY OF TRANSACTIONAL ANALYSIS, Whurr Publishers, London 1998.

Trstenjak, Anton: ORIS SODOBNE PSIHOLOGIJE II – UPORABNA PSIHOLOGIJA, Založba Obzorja, Maribor 1971.

Umek, Peter: Oris kriminalistične psihologije in njenih razmerij s sorodnimi psihološkimi panogami, v: Varstvoslovje, 1 (1999) 2, str. 59-63.

Vasiljević, Tihomir: SISTEM KRIVIČNOG PROCESNOG PRAVA SFRJ, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, Beograd 1971.

Emotional (Re)Construction of Criminal Law – A New Discipline of Legal Psychology?

Summary

At the first sight (the laic one as well), it must be clear to everyone facing the law at any point of the extensive straight line between the involvement of »play« and »watch« into the system of law, that the psychology and the law are two fields of human and social reality which are intermingled in many points. The psychology of law is a branch full of vagueness, disagreement and difference – as far as its denomination is concerned or better, the question if such a denomination is needed at all, as well as the definition of its subject of research, methodology, evaluation of its historical development etc. The first part of the paper discusses some of these issues and the author concludes that, in spite of some tensions, the most important attributes are persistence and tendency to synergy of psychology and law, i.e. creation of knowledge to contribute to the comprehension of complex subject matter aiming at common human good. The psychology of law researches essential mental processes, behaviour and characters of various actors included in the sphere of operation of law, or more precisely – it researches those psychological processes which one must recognize and understand for successful performance of jurisdictional activities.

Emotions are a special dimension of human existence, representing an indescribably vast importance in the life of every individual as well in all the spheres of social life, including the system of law. Anger, as a call to change the addressee's detrimental action, is one of the most powerful and important emotions because it has an extraordinarily strong influence on social relations and on an individual who experiences it. In the second part of the paper, the author tries to prove that ideological grounds of criminal law, criminology and penology, and as a consequence, also their positive legal institutes, are constructed and function by the same characteristics according to which runs also the psychological dynamics of anger on inter-personal level. In modern societies, which are characterized by "the rule of law" and not (any more) "the rule of stronger", the "social" anger towards an offender who has endangered an important or protected social value or has been harmful for it, is manifested through the operation of prosecution agencies and criminal justice authorities. Since the matter here is nothing else than an encroachment upon human rights and fundamental freedoms of an individual, a larger extent of precaution is therefore necessary in this sphere. The paper includes also an ideological consideration of structural features of the emotions of anger, disdain and hate, from which it is possible to derive a (penological and

psychologic) view about the concept of punishment. The nature of “social” anger is in the penology compatible with its treatment aims.

In the conclusion the author gives the analysis of the notions of emotional construction and reconstruction of criminal law and joins them into a phenomenon of the so-called emotional (re)construction of criminal law. In respect of the latter, there are not anticipated any hindrances to accept it as a legitimate scientific discipline in the cross-section of the law and psychology.

Saša Kmet:

Emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava – nova pravropsihološka disciplina?

Sinopsis

Razprava obravnava pojava emocionalne konstrukcije in rekonstrukcije kazenskega prava, združena v fenomen t. i. emocionalne (re)konstrukcije kazenskega prava kot razvijajoče se znanstvene pravropsihološke discipline. Po uvodni predstavitvi nekaterih kontroverznosti, povezanih s položajem pravne psihologije, se avtor posveti obravnavi triade neprijetnih čustev jeza – prezir – sovraštvo skozi prizmo njihove rekonstrukcije iz ideoloških temeljev kazenskega prava in njegovih institutov. »Družbena« jeza, »družbeni« prezir in »družbeno« sovraštvo niso le teoretični konstrukti; so pojavnosti, ki jih v pravnih sistemih srečujemo vsak dan. Raziskovanje na tej (naj)širši ravni si zasluži vso dolžno pozornost, saj gre za obsežno in vse prej kot zadovoljivo preučevano problemsko polje »čustva in kazensko pravo«, ki zahteva nadaljnje (znanstveno) osmišljanje.

Ključne besede: pravna psihologija, kazensko pravo, čustva, transakcijska analiza, jeza, prezir, sovraštvo, kaznovanje, emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava

Saša Kmet:

Emotional (Re)Construction of Criminal Law – A New Discipline of Legal Psychology?

Synopsis

The paper discusses emotional construction and reconstruction of criminal law, incorporated into the phenomenon of the so-called emotional (re)construction of criminal law as a developing scientific discipline of legal psychology. Upon the introductory presentation of some items of controversy, linked with the position of legal psychology, the author devotes to the discussion of the triade of anger – disdain – hate through the prism of their reconstruction from ideological fundamentals of criminal law and its institutes. “Social” anger, “social” disdain and “social” hate are not merely theoretical constructs; they are phenomena which we face in systems of law every day. The research in this wide(st) level deserves its full attention because there is a matter of a vast and very insufficiently researched field of problematics of “emotions and criminal law”, which requires further (scientific) reasoning.

Keywords: legal psychology, criminal law, emotions, transactional analysis, anger, disdain, hatred, punishment, emotional (re)construction of criminal law